

УДК 911.3:32: 323.1:327.5

ПРОБЛЕМАТИКА ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ КОНФЛІКТІВ У “МІЖНАРОДНІЙ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ”

Р. Сливка

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна*

Проаналізовано публікації “Міжнародної енциклопедії суспільної географії”, присвячені проблемі цивілізаційних конфліктів. Наголошено на процесі трансформації територіально-політичних систем всередині окремих макрорегіонів (глобальні Північ, Південь, Захід, Схід, Європа, Африка, Австралазія, Океанія, Антарктика). Обґрунтовано важливість розвитку вітчизняних постколоніальних географічних студій.

Ключові слова: територіально-політичні конфлікти, територіально-політична структура, постколоніальна географія, цивілізація, політико-географічне положення.

Актуальною проблемою вітчизняної суспільної географії є формування понятійно-категоріального апарату нових наукових напрямків, які виникли внаслідок соціологізації науки в кінці ХХ–на початку ХХ ст. Серед них – геоконфліктологія. Попри притаманну конфліктології еkleктичність підходів, саме географічний ракурс розгортання і функціонування територіально-політичних конфліктів є найменш вивченим. Сьогодні важливо перейняти іноземний досвід щодо географічної інтерпретації геоконфліктологічних процесів в окремих регіонах світу.

“Міжнародна енциклопедія суспільної географії” (“МЕСГ”) [2], яка вийшла у світ 2009 р., є авторитетним і сучасним джерелом інформації у галузі суспільної географії, її складових і суміжних дисциплін. Енциклопедія вміщує понад 1 000 детальних статей у галузі філософії й теорії географії. Ґрунтовно висвітлено ключові концепції науки, її методи і досвід їхнього застосування. Вміщено біографії визначних географів, охарактеризовано особливості розвитку географічної думки і практики у різних частинах світу. Енциклопедія визначає предметні межі сучасних досліджень, засвідчує перспективні напрямки розвитку науки і цим відображає змінну природу самої суспільно-географічної науки. Важливою особливістю видання є інтернаціональний авторський колектив, який охоплює 844 науковців з 40 держав. Співредакторами “МЕСГ” є відомі у європейській суспільній географії вчені проф. Роб Кітчін (Ірландія) та проф. Найджел Тріфт (Велика Британія). Видавці енциклопедії передбачили повний он-лайн доступ до всіх статей за допомогою вебсайту *ScienceDirect* [6]. Щоправда, він платний і коштує недешево, що робить

доступ до цього авторитетного джерела інформації для вчених України обмеженим. Ми опрацювали зміст енциклопедії під час наукового стажування у Пряшівському університеті (Словацька Республіка) за програмою Словацької академічної інформаційної агенції (2010).

Мета статті – огляд уміщених в енциклопедії статей у галузі регіональної політичної географії та оцінка ступеня і характеру геоконфліктологічної проблематики.

У “МЕСГ” проаналізовано сучасну територіально-політичну структура світу. Зокрема, стаття “Північ–Південь” [4] новозеландських географів А. Макгрегора та Д. Хілла присвячена традиційній для класичної геополітики і політичної географії дихотомії. Автори звертають увагу на те, як поділ світу на країни “Півночі” і “Півдня” використовують у географії. Наголошено на картографічній преференції для мешканців північної півкулі, адже ментально північний полюс сприймають як такий, що розміщений вгорі (тобто уявно вищий в ієрархії), а південний – завжди внизу (нижчий в ієрархії). “Глобальну Північ” сприймають як багатшу, розвинутішу та могутнішу, ніж “глобальний Південь” [4, с. 473]. У статі А. Макгрегора та Д. Хілла є декілька тез для осмислення сучасних геоконфліктологічних процесів. У 80-х роках ХХ ст. у рамках “Вашингтонського консенсусу” країнам Півдня пропонували застосувати неоліберальну модель господарського розвитку задля подолання їхніх економічних проблем та зближення з розвиненими країнами Півночі на засадах вільної торгівлі як засобу подолання глобальної нерівності. Опозиційними до цих ідей неомарксистські теоретики вбачали у такій міжнародній взаємодії першопричини нерівномірного розвитку, оскільки розвиток Півночі був зумовлений все більшою експлуатацією Півдня. У 90-х роках ХХ ст. дихотомія Північ–Південь була замінена іншою – Захід–Схід. Це відбувалося внаслідок того, що деякі країни колишнього глобального Півдня досягли значних успіхів у соціально-економічному розвитку (Китай, Індія, Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, Малайзія, Таїланд, Саудівська Аравія, Іран, Туреччина) і набули суттєвої ваги в геополітичних процесах сучасного світу. Нині вони самі поширюють свій вплив на Африку і Латинську Америку. Сьогодні доречніше зазначати про відносини залежності вже в рамках Північ–Північ (відносини між старими і новими членами ЄС, або ж з країнами-кандидатами на членство) чи Південь–Південь (відносини між Китаєм та африканськими державами, Індією та сусідніми державами). Надмірне акцентування уваги на відмінностях між країнами може призвести до того, що з поля зору будуть упущені економічно зростаючі регіони і міста в країнах Півдня, які можуть мати більші зв’язки з рештою світу, ніж інші частини країни. Тобто, перші вже, по суті, стали частиною глобальної Півночі (трикутник Сан-Пауло–Ріо-де-Жанейро–Белу-Орізонті в Бразилії), а інші залишились менш розвинутою частиною Півдня. Інша проблема відносин Півночі і Півдня – це проблема зовнішньої заборгованості країн, що розвиваються. Рекомендації МВФ щодо реструктурування боргів передбачають, зокрема, масову приватизацію, яка поширюється на природні ресурси, що зумовлює поширення протестів і звинувачення МВФ

у відстоюванні інтересів підприємців розвинутої Півночі замість вирішення соціальних проблем Півдня. Поширення бідності серед сільського населення спричинює низку проблем, а саме нестабільність і конфлікти. Ще одним аспектом відносин Північ–Південь є міжнародна міграція. Пропагуючи свободу переміщення капіталів, Північ обмежує рух людей. Легальну міграцію контролюють уряди розвинутих країн, натомість нелегальна зумовлена втечею людей із зон нестабільності і конфліктів, а також вмотивована бажанням досягнення вихідцями з Півдня кращого життя й економічного добробуту [4, с. 480]. Для українських політико-географів ця стаття дає підстави для визначення місця України в дихотомії Північ–Південь. З одного боку, не виникає сумнівів, що наша держава є частиною європейського світу, який зачисляють до Півночі. Однак всередині країни низка регіональних диспропорцій, які роблять політико-географічне положення у світі невизначеним. Західні регіони України традиційно проєвропейські, однак їхній господарський розвиток значно відстає від центральних і східних. Східні регіони в деяких економічних показниках не поступаються новим членам ЄС за розвитком продуктивних сил, більш інтегровані у світове господарство, однак геополітично тяжіють до російського геополітичного світу. Отже, головною дилемою України є дисбаланс між політичними цінностями, орієнтаціями окремих регіонів та їхньою економічною ефективністю, що значною мірою ускладнює визначення реального місця України у територіально-політичній структурі сучасного світу.

Статтю “Схід–Захід” написав британський вчений А. Боннетто (Університет Ньюкасла) [1]. Він зазначає, що, пропри сучасне змістове наповнення цих понять у географії, вони мають давню історію, яка сягає раннього Середньовіччя. “Захід” став ключовою геополітичною категорією наприкінці XIX ст., на піку успіхів колоніальної експансії європейських країн. Уявлення про “Захід” як частину світу, яка досягла вершини людського розвитку, було популярною в той час. Натомість “Схід” зображували як консервативний і відсталий. Подібні ідеї були характерні і для російських комуністів у період на межі XIX–XX ст., які вважали революцію засобом “вестернізації” Росії і поборення “азіатчини”. Зазначимо, що ця думка змінилась у часи Й. Сталіна, коли Захід почали зображати у чорних тонах. Перемога США і їхніх союзників у холодній війні та колапс СРСР спричинили триумф Заходу як геополітичного проєкту. Після терактів 11 вересня 2001 р. Захід став позиціонувати себе як такий, що потерпає від агресивного ісламського Сходу. Отже, змістове наповнення поняття “Захід” постійно змінюється залежно від геополітичної ситуації у світі і коливається від повного захоплення його величчю до повного його несприйняття окремими країнами і регіонами світу. Багато східних лідерів звинувачують Захід у неефективності, декадентстві і лінивості. Натомість Схід зображають як переповнений духом підприємництва і натхненним до важкої праці. Отже, якщо вчителями в минулому були представники Заходу, а учнями – Сходу, то нині ролі змінюються [1, с. 284]. Вважаємо, що ця проблематика актуальна для України, яка за роки незалежності постійно змінює вектор своїх зовнішньополітичних уподобань: із західного на східний, і навпаки. Вагання вітчизняних

політичних еліт призводить до посилення буферного ефекту в геополітичному положенні України. Це призводить до маргіналізації зовнішньополітичних позицій нашої держави. Невизначеність зовнішньополітичного курсу країни дозволяє радикальним прихильникам та опонентам прозахідного чи проросійського розвитку держави дестабілізувати політичну систему країни. У світі, де роль Сходу зростає, в українських еліт виникає спокуса реалізації притаманних Азії авторитарних моделей розвитку, які мали б забезпечити економічну ефективність. Однак зовсім не враховують те, що Схід не є однорідним, і в його територіально-політичній структурі є розвинуті і багатолюдні демократії (Японії, Індія), а Китай виконує політичну лібералізацію еволюційним шляхом. Отже, істина посередині, подібно як і серединним є геополітичне положення України між Заходом і Сходом: українська модель розвитку може увібрати в себе принципи демократичної держави загального добробуту Заходу й економічно ефективної держави Сходу. Проведена С. Хантінгтоном цивілізаційна межа по території України не повинна її розколювати, а, навпаки, бути чинником створення унікальної геополітичної і гео економічної реальності на зразок сучасної Туреччини.

Стаття "Європа" [3], яку написав канадський географ М. Каас (Університет Британської Колумбії, Ванкувер), також як попередня праця А. Макгрегора та Д. Хілла розкриває концептуалізацію європейської ідентичності у Новий час. Цікавими, на наш погляд, є такі тези:

1. В епоху після холодної війни утворився новий поділ Європи на ядро (ЄС) та східну і південну периферію, які відрізняються "рівнем європейськості". Зазнає переосмислення усталена в післявоєнній Європі концепція атлантизму, тобто цивілізаційної близькості США і Західної Європи, однак останнім часом це взаєморозуміння стає менш очевидним.

2. Нині Європа потерпає від нестабільності на своїх південних кордонах. Стіна у вигляді зовнішнього кордону ЄС встановлює чіткий поділ на Північ і Південь, загострює конфліктність всього середземноморського простору.

3. Євросоюз зацікавлений поширювати власні цінності за межі і критерій "європейськості" і важливим геополітичним мірилом щодо встановлення меж "справжньої Європи". Росія та Україна, приймаючи стандарти ЄС, наближаються до Європи, відкидаючи їх – віддаляються.

4. Автор статті розмірковує з приводу того, чи європейська інтеграція справді спричинила кризу держави як політичного інституту. Він наводить приклади зростання свідомості окремих міст, територіальних громад і транс-кордонних регіонів (Галісія і Каталонія), однак не вбачає жодних ознак того, що з'явилась якась справжня загроза інституту держави зі сторони новітнього регіоналізму [3, с. 648]. Для українських географів стаття М. Кааса цікава у тому аспекті, що проблема "європейськості" України хоча і не стоїть так гостро як у Росії, все ж суттєво визначає політичний дискурс всередині країни. Бажання більшості українців якнайшвидше реалізувати європейський вибір не відповідає реальному руху держави в напрямку втілення засадничих цінностей європейської спільноти (стала демократія, конкурентна економіка,

плюралізм, солідарність). На заваді стоять не тільки ментальні бар'єри (хоча і простежуються у багатьох співгромадян), а й периферійне положення України в територіально-політичній архітектурі Європи. Наша держава має протяжний спільний кордон з чотирма державами ЄС, однак всі прикордонні території сусідів є такими, що суттєво відстають у соціально-економічному розвитку не тільки на національному, а й на загальноєвропейському рівні. Зокрема, диспропорції їхнього розвитку посилюються (Західна і Східна Польща, Західна і Східна Словаччина, Південна і Північна Угорщина, Центральна і Північна Румунія).

Статтю "Африка" написав Г. А. Маєрс (Університет Канзасу, США) [5]. У ній автор справедливо зазначає, що відносити частину держав Африки до певного регіону є умовністю, оскільки чинні кордони, за невеликим винятком, проведені європейцями. Натомість у просторовій уяві африканців зберігається територіально-політичний поділ передколоніального періоду. Отже, етнічна спільнота з чітким самоусвідомленням може проживати на території двох-трьох держав. Вона часто приречена бути меншістю у багатонаціональній державі поряд з десятком народів з подібною долею. Цікавою є думка Г. А. Маєрса про те, що ідея "африканськості" сформована і далеко за її межами у численних африканських діаспорах Америки, Європи, Азії та Океанії. Щодо англійської географічної літератури, то впродовж XX ст. вона еволюціонувала від цивілізаторських й експлуататорських підходів так званої колоніальної географії до спрямованих на проблеми Африки географії розвитку, або ж постколоніальної географії [5, с. 25–26]. Стаття Г. А. Маєрса наводить на роздуми щодо історичної долі української нації, яка також, по суті, не мала впливу на визначення сучасних кордонів України. Вони окреслені метрополіями, до складу яких належала наша держава. Як наслідок, існуючі кордони не відображають розселення українців у Європі, про що переконливо доводять С. Рудницький, В. Кубійович, О. Шаблій, Ф. Заставний, М. Дністрянський та ін. На жаль, значними є прояви неокolonіальної політики щодо України зі сторони Росії, що наводить на думку про актуальність постколоніальних політико-географічних студій у вітчизняній науці.

Статтю "Австралазія" написав С. Гіббсон (Університет Воллонгон, Австралія) [3]. Автор зазначає походження назви Австралазія (його ввів у науковий обіг французький суспільний діяч Шарль де Броссе в 1756 р.) як регіону, який розміщений на південь від Азії. У XVIII–XIX ст. до нього належать не тільки Австралія і Нова Зеландія, а й частина островів сьогоденної Південно-Східної Азії (острови Сулавесі, Нова Гвінея, Тимор та ін.) та Меланезії (Соломонові острови, Вануату, Нова Каледонія та ін.). У наш час ця назва стосується, як стверджує С. Гіббсон, винятково Австралії і Нової Зеландії [3, с. 225]. Австралазія тривалий час асоціювалася у просторовій уяві європейців з відсталістю, нецивілізованістю, кардинальною відмінною від добре відомого Старого Світу територією, яка очікує колонізації більш розвинутих народів. Непропорційно швидкий розвиток Австралії і Нової Зеландії утвердив модель нерівноправних відносин із сусідніми острівними країнами, яка значною мірою зберігається і

сьогодні. Аборигенне населення Австралазії зазнавало расистських утисків та ігнорування своїх суверенних прав зі сторони європейських переселенців [3, с. 225]. Упродовж періоду окремого розвитку двох країн у ХХ ст. відбулась кристалізація національної свідомості австралійців і новозеландців, що дало підстави багатьом стверджувати про зникнення геополітичного сенсу у вживанні назви "Австралазія". Однак на початку 90-х років ХХ ст. прем'єр-міністр Австралії П. Кітінг звернув увагу політикуму на важливості цього геополітичного простору в контексті розширення зв'язків з ключовими країнами Азії – Японією, Сінгапуром, Таїландом та Індонезією. Відносини з країнами Азії є дискусійними в австралійському суспільстві з огляду на нелегальну міграцію і зростання чисельності азіатських діаспор у країні. Австралійський і новозеландський уряди у різний час суттєво втручалися в геополітичні справи регіону, надсилаючи миротворчі і поліцейські сили, дипломатів у періоди криз, міжетнічних конфліктів і політичної нестабільності (Східний Тимор, Соломонові острови тощо). Якщо для австралійських політиків уявлення про Австралазію мають певний геополітичний сенс, то представники невеликих острівних націй асоціюють себе більшою мірою із пан-океанійською ідентичністю, ніж з ідентичністю нащадків британських колоністів [3, с. 232].

Аналіз статті дає підстави припустити наявність змістових паралелей з пострадянським простором. Геополітична фрагментація цієї постколоніальної територіально-політичної системи триває у наш час. Поширене в західному світі означення цього регіону як NIS (new independent states) з часом втрачає сенс унаслідок того, що:

- 1) прикметник "новий" вже зараз є неточним;
- 2) конфлікти між пострадянськими країнами роблять сумнівною єдність країн регіону;
- 3) різновекторна зовнішньополітична орієнтація (проевропейська, євразійська, прокитайська, автаркійна) тільки посилять фрагментацію регіону;
- 4) відмінний ранг країн регіону в системі міжнародних відносин і прояви гегемонії зі сторони Росії будуть сприяти формуванню субрегіональних угруповань країн з відмінним від "радянського" самоусвідомленням.

Статтю "Океанія" написав новозеландський географ В. Е. Мюррей (Вікторіанський університет Веллінгтона, Нова Зеландія) [8]. Автор починає статтю з констатації унікальності географічного положення Океанії, а саме, що 99 % території регіону перебуває під юрисдикцією острівних країн і є їхніми акваторіями. Прикладом є Токелау, площа суходолу якого в 29 тис. разів менша, ніж площа її виняткової економічної зони на морі [8, с. 2]. В. Е. Мюррей зазначає, що характер довкілля позначився на розвитку культур Меланезії і Полінезії. Гористий рельєф островів Меланезії привів до значної культурної гетерогенності і недостатньої інтегрованості цього субрегіону. Натомість Полінезія характеризується рівнинними атолами, або ж низькогірними вулканічними пасмами, які сприяли комунікаціям і швидкому поширенню порівняно гомогенної полінезійської культури. Тут є два великих культурних ядра – Фіджі і Тонга. Найменшою ж гомогенністю характеризується Мікронезія [8, с. 3]. У стат-

ті зазначено, що незначний політичний вплив на міжнародні відносини держав регіону погано співвідноситься з їхнім контролем над величезною територією. У багатьох випадках політика експлуатації ресурсів регіону залежить від зобов'язань перед зовнішніми донорами економічної допомоги. Часто країни "торгують" своїми голосами і лояльністю у міжнародних організаціях. Держави Океанії завдяки вигідному геополітичному положенню в часи холодної війни мали низку преференцій з боку США. Після її закінчення тут утворився певний геополітичний вакуум. Сьогодні він заповнюється більшими сусідами з периферії регіону у вигляді різних угод "безпекового" характеру. Країни регіону залишаються об'єктами політики, а не її суб'єктами [8, с. 4]. У них панує економічна модель, яку описують англійською аббревіатурою MIRAB (в перекладі – міграція, допомога, грошові перекази, зайнятість у державному секторі). Можна стверджувати про формування транснаціональних земляцьких корпорацій, через які перекази потрапляють додому. Наприклад, перекази становлять 40 % від доходів держави Самоа [8, с. 7]. Після Другої світової війни закінчився період безумовної допомоги зі сторони країн Заходу. Австралія почала вимагати в обмін на фінансову допомогу швидких неоліберальних за характером реформ. Тиск був таким суттєвим, що змусив деякі нації звернутись за менш обумовленою допомогою до Китаю та інших азійських держав.

Автор вважає, що зростання конфліктного потенціалу в Океанії пов'язане зі втіленням неоліберальних реформ. Старі політичні інститути на багатьох островах побудовані на засадах суворої ієрархії і вони вступають у конфлікт із запропонованими реформаторами демократичними моделями суспільного розвитку. Спричинена ринковими перетвореннями соціально-економічна і політична нерівність живить конфлікти в Тонга, Фіджі, Вануату. Бездумне втілення експортно-орієнтованої економіки загострює боротьбу за ресурси в Папуа-Новій Гвінеї та Соломонових островах. Ці гарячі токи, на думку В. Е. Мюррея, відволікають увагу від напруженої ситуації у Французькій Полінезії, Новій Каледонії, Тонга, Самоа і Вануату, де до соціально-економічних негараздів додається чинник самоідентифікації аборигенного населення. Як тільки трапляється якась конфліктна ситуація, її зразу ж пояснюють слабкістю держав регіону [8, с. 12]. Учений зазначає про формування "арки нестабільності" в Меланезії від Фіджі до Східного Тімору, зростають негаразди і в Полінезії [8, с. 13]. Зростає напруженість між тонганцями і китайською діаспорою, яка контролює економічне життя держави Тонга. Давній конфлікт між аборигенним населенням Фіджі та нащадками індійських іммігрантів (індо-фіджійці) ускладнюється внутрішніми непорозуміннями між корінними мешканцями щодо вирішення проблеми доступу до землі, нерівності і бідності. Також автор вбачає ознаки балканізації політико-географічної ситуації на Соломонових островах. Певне значення у врегулюванні нестабільності належить міжнародній організації Тихоокеанський Острівний Форум. Вона прийняла дві важливі декларації Бікітава (2000) та Оклендську (2004), які мають мету інтенсифікувати миротворчу діяльність та сприяти перетворенню Океанії в регіон миру, гармонії, безпеки та економічного процвітання. Декларація проголошує чотири стовпи

регіональної інтеграції: економічне зростання, сталий розвиток, добре урядування і безпека [8, с. 12].

У статті підтверджено актуальність тези провідного польського географа С. Отока про те, що до найбільш загальних наукових проблем світової політичної географії можна віднести здатність до існування малих національних держав і реальність їхнього суверенітету [9]. Однак варто уточнити, що не тільки малі держави змушені відстоювати свій суверенітет. Багато значних за площею і чисельністю держав, серед них й Україна, мають проблеми з утвердженням у ролі самостійного актора міжнародних відносин. Нерівноправний економічний і політичний статус етнічних меншин закладає конфліктний потенціал всередині постколоніальних країн. Це також може стосуватися корінних народів, які за умов незалежного розвитку не зуміли встановити контроль над ресурсами країни в межах формальних суверенних прав. На жаль, в Україні простежуються ознаки формування економічної моделі типу MIRAB, тому проведення паралелей з Океанією є цілком виправданим, попри відмінні географічні та історичні умови розвитку.

Статтю "Антарктика" написав С. Чатурведі (Пенджабський університет, Індія) [2]. Учений наголосив, що наприкінці 70-х років ХХ ст. до цього регіону було вперше проявлено суттєвий комерційний інтерес. Починаючи з цього періоду (відзначався переважанням ресурсної геополітики і дипломатії), Антарктика стала більш інтегрованою у глобальні системи, і на сцену вийшли нові гравці, які представляють сучасну глобалізовану економіку [2, с. 133]. Чатурведі С. вважає, що впродовж ХХ ст. репрезентація Антарктики у наукових і політичних середовищах суттєво змінювалась: 1) частково "заповнений" простір сімома державами (Аргентина, Австралія, Чилі, Франція, Велика Британія, Норвегія і Нова Зеландія), які висловили територіальні претензії в регіоні (1900–1940); 2) територія введена у політичне протистояння холодної війни (1945–1960); 3) найбільша на планеті "природна лабораторія науки" (60-ті роки ХХ ст.); 4) територія з потужним ресурсним потенціалом (1970–1980 рр.); 5) природний резерват, який слугує розвитку науки, миру і захисту довкілля, зростанню комерційного туризму (починаючи з 90-х років ХХ ст.) [2, с. 133].

Сучасний територіально-політичний статус материка регулює Антарктична угода, яка вступила в дію 23 червня 1961 р. Преамбула до Угоди наголошує на тому, що "в інтересах всього людства, щоб Антарктида завжди використовувалась виключно у мирних цілях і не повинна ставати сценою чи об'єктом міжнародних суперечок". У статті IV Угоди зазначено "ніщо, що міститься в Угоді, не повинно тлумачитись як відмова сторін від раніше задекларованого права і вимоги територіального суверенітету". Це положення, по суті, заморозило територіальні домагання сторін і відклало на невизначений термін розв'язання суперечливого питання встановлення реальних претендентів на суверенітет над Арктикою [2, с. 134]. Станом на 2008 р. членами Антарктичної Угоди є 46 сторін, з них 28 мають консультативний статус. Індійський учений робить висновок, що реальні важелі впливу в Антарктичній Угоді мають

тільки ті країни, які фінансують солідні наукові програми в регіоні. “Роль науки і виробництво нових знань були найважливішими засобами колонізації Антарктиди. Наука залишається у ролі ключового мірила геополітичного впливу в південному полярному регіоні, і використовується як для підтвердження так і для спростування територіальних претензій”, – зазначає С. Чатурведі [2, с. 135]. У 70-х роках ХХ ст. з’явилося нове сприйняття Антарктики як багатого на ресурси регіону. Це відбулось на тлі досягнень геологів і біологів у дослідженні регіону, зростання населення, збільшення споживання ресурсів і енергетичної кризи 70-х років ХХ ст. Зросла неконтрольована експлуатація морських біологічних ресурсів регіону. Наслідком стало підписання Конвенції щодо збереження антарктичних морських живих ресурсів (набула чинності в 1982 р.). Недоліком цього документа є відсутність механізмів контролю за дотриманням положень самими ж учасниками угоди [2, с. 135].

Автор статті вдало показав наявність прихованих територіальних інтересів країн-учасниць Антарктичної угоди, їхнє вирішення значно залежить від характеру використання “м’якої сили” (автор терміна Дж. Най). На думку Дж. Ная, сила – це здатність діяти (впливати) на інших так, щоб отримати бажаний результат. Така дія може відбуватися трьома способами: шляхом погроз чи примусом (“батоном”); за допомогою заохочення і винагороди (“пряником”); завдяки привабливості, яка заставляє інших хотіти того ж, чого і ви [9]. Інструменти “м’якої сили” охоплюють комунікацію, у тім числі інформаційні технології, а особливо Інтернет, дипломатичні представництва, культурні, наукові й освітні центри, масштабні заходи (наприклад, Олімпійські ігри, ЕКСПО). Носіями “м’якої сили” можуть бути і відомі торговельні марки (бренди), досягнення в науці, техніці, мистецтві і навіть мода [1, с. 20]. Отже, науковий потенціал країни розглядають як ефективний інструмент реалізації державної геостратегії. Україна повинна посилювати свою присутність в Антарктиці, що забезпечить не тільки вагомі наукові результати, а й гарантуватиме певні преференції у випадку перегляду територіально-політичного статусу цього континенту в майбутньому.

Обмежений обсяг публікації не дає змоги проаналізувати всі статті “МЕСГ”, що охоплюють конфліктну і цивілізаційну проблематику. Вона ґрунтовно висвітлена на сторінках цього видання і відображає найактуальніші трансформаційні процеси в територіально-політичній структурі світу на рівні окремих макрорегіонів. Навіть побіжний їхній розгляд засвідчує раціональність висловлених ідей та їхню актуальність щодо визначення не ідеалістичного, а реального політико-географічного положення України у світі. Осмислення світоглядних засад політичної географії англословних країн допоможе швидше інтегрувати українську науку у світовий науковий процес. Актуальним напрямком вітчизняної суспільної географії мають стати пост-колоніальні географічні студії територіально-політичних конфліктів.

---

1. Радиков И. “Мягкая сила” – современный атрибут великой державы / И. Радиков, Я. Лексютина // Мировая экономика и международные отношения. – 2012. – № 2. – С. 19–26.

2. *Bonnett A. East/West* / A. Bonnett // International Encyclopedia of Human Geography / [Editors-in-Chief Rob Kitchin, and Nigel Thrift]. – Amsterdam: Elsevier, 2009. – Vol. 3. – 2009. – P. 280–284.
3. *Chaturvedi S. Antarctica* / S. Chaturvedi // International Encyclopedia of Human Geography in 12 volumes / [Editors-in-Chief Rob Kitchin, and Nigel Thrift]. – Amsterdam: Elsevier, 2009. – Vol. 1. – 2009. – P. 133–139.
4. *Gibbson C. Australasia* / C. Gibbson // International Encyclopedia of Human Geography in 12 volumes / [Editors-in-Chief Rob Kitchin, and Nigel Thrift]. – Amsterdam: Elsevier, 2009. – Vol. 1. – 2009. – P. 225–233.
5. International Encyclopedia of Human Geography in 12 volumes / [Editors-in-Chief Rob Kitchin, and Nigel Thrift]. – Amsterdam: Elsevier, 2009.
6. *Kuus M. Europe* / M. Kuus // International Encyclopedia of Human Geography in 12 volumes / [Editors-in-Chief Rob Kitchin, and Nigel Thrift]. – Amsterdam: Elsevier, 2009. – Vol. 2. – 2009. – P. 644–648.
7. *McGregor A. North-South* / A. McGregor, D. Hill // International Encyclopedia of Human Geography in 12 volumes / [Editors-in-Chief Rob Kitchin, and Nigel Thrift]. – Amsterdam: Elsevier, 2009. – Vol. 7. – 2009. – P. 473–480.
8. *Myers G. A. Africa* / G. A. Myers // International Encyclopedia of Human Geography in 12 volumes / [Editors-in-Chief Rob Kitchin, and Nigel Thrift]. – Amsterdam: Elsevier, 2009. – Vol. 1. – 2009. – P. 25–30.
9. *Murray W. E. Oceania* / W. E. Murray // International Encyclopedia of Human Geography in 12 volumes / [Editors-in-Chief Rob Kitchin, and Nigel Thrift]. – Amsterdam: Elsevier, 2009. – Vol. 8. – 2009. – P. 1–13.
10. *Nye J. The Rise of China's Soft Power and its Implications for the U.S.* / J. Nye, Jisi Wang // Power and Restraint: a shared Vision for the U.S. – China Relationship / [Eds. E. Rosecrance, Gu Cuoliang]. – N.Y., 2009. – P. 23–24.
11. *Otok S. Geografia Polityczna: Geopolityka – Państwo – Ekopolityka* / Stanisław Otok. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001. – 202 s.
12. Science Direct: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://info.sciencedirect.com/content/books/ref_works/coming/

*Стаття: надійшла до редколегії 16.05.2013
доопрацьована 12.07.2013
прийнята до друку 25.09.2013*

**PROBLEMS OF CIVILIZATIONS CONFLICTS
IN "INTERNATIONAL ENCYCLOPEDIA
OF HUMAN GEOGRAPHY"**

R. Slyvka

*Vasyl Stepanyk Precarpathian National University,
Shevchenka Str., 57, UA – 76018 Ivano-Frankivsk, Ukraine*

This article represents and analyzes the publications of "International Encyclopedia of Human Geography" which are devoted to the problem of civilizations conflicts. All of them are written by Anglophone scientists and represents critical look on the modern relations among civilizations. The main attention focuses on the process of transformation of political

structure inside some of them. Principal ideas of this publications help with better conceptualization of the political geographical location of Ukraine in the contemporary world.

Key words: territorial and political conflict, territorial and political structure, post-colonial geography, civilization, geographical location.

ПРОБЛЕМАТИКА ЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ КОНФЛИКТОВ “МЕЖДУНАРОДНОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ”

Р. Сливка

*Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника,
ул. Шевченко, 57, г. Ивано-Франковск, 76018, Украина*

Проанализированы публикации “Международной энциклопедии общественной географии”, посвящённые проблеме цивилизационных конфликтов. Акцентировано внимание на процессе трансформации территориально-политических систем внутри отдельных макрорегионов (глобальные Север, Юг, Запад, Восток, Европа, Африка, Австралия, Океания, Антарктика). Обоснована важность развития отечественных постколониальных географических исследований.

Ключевые слова: территориально-политические конфликты, территориально-политическая структура, постколониальная география, цивилизация, политико-географическое положение.